

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340:347.73(045)

О. І. Баїк,
кандидат юридичних наук

НАУКОВІ ТА ЮРИДИЧНІ ФАКТИ У ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
вул. Князя Романа, 1, 79005, Львів, Україна
E-mail: bayik.oksana@gmail.com

Мета: проаналізувати співвідношення понять «науковий факт» та «юридичний факт». **Методи дослідження:** аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, конкретизація, узагальнення. **Результати:** авторські висновки про схожість та відмінність понять «науковий факт» та «юридичний факт» у податковому праві, визначення їх особливостей. **Обговорення:** з'ясовано загальнотеоретичні підходи щодо розуміння понять «науковий факт» та «юридичний факт», що стало підґрунтям для з'ясування сутності цих понять у податковому праві.

Ключові слова: науковий факт; податкове законодавство; податкове право; факт; юридичний факт.

Постановка проблеми та її актуальність. Україною прийнято вектор руху в напрямку дотримання європейської солідарності. Це простежується в імплементації європейських норм у вітчизняне законодавство. Нормативно-правові акти, якими врегульовано сферу податкових правовідносин, вітчизняний законодавець не оминає увагою та вносить відповідні зміни та доповнення. Вважається, що саме податкове законодавство є найдинамічнішим у цьому розумінні. Тому, не оминаючи світові тенденції, поняття і категорії, якими оперує національне податкове законодавство, потребують як теоретико-правового, так і прикладного аналізу з врахуванням специфіки податкового права України. Одним із важливих понять податкового права є «юридичні факти», які наявні у податковому законодавстві. Водночас викликає зацікавлення їхнє співставлення із поняттям «наукових фактів». Це обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На перший погляд, може видатися, що такі поняття як «науковий факт» та «юридичний факт»

у податковому праві не потребують окремого дослідження. Проте ми не можемо із цим погодитись. Насправді, у науковій літературі недостатньо уваги приділено цьому питанню з точки зору теорії права, а їх співвідношення у податковому праві узагалі відсутнє. Зокрема, основу нашого дослідження становлять праці вітчизняних та іноземних науковців, серед яких окремої уваги заслуговує дисертаційна робота В. Баландіної «Юридичні факти в податковому праві» (2009 р.), в якій авторкою визначено спільні та відмінні риси юридичного та наукового факту. Однак висвітлені питання мають фрагментарний характер та, зважаючи на предмет нашого дослідження, потребують їхнього аналізу в податковому праві.

Мета статті. На основі загальнотеоретичного розуміння понять «науковий факт» та «юридичний факт» проаналізувати їхнє співвідношення у податковому праві.

Виклад основного матеріалу. У словниковій літературі «факт» (від лат. factum – зроблене) – це: 1) дійсна подія, явище, випадок; 2) те, що служить підтвердженням будь-якого поло-

ження або висновку [1, с. 782]. Як зауважував Л. Флек, якщо факт розуміти як щось стале, доведене, то він наявний лишень у довідниковій науці: попередньо, на стадії непов'язаного сигналу спротиву журнальної науки, він є лишень основою факту. Пізніше, на стадії щоденного популярного знання, він уже стає тілом: перетворюється на речі, які можна сприймати безпосередньо, – стане дійсністю [2, с. 186]. На його думку, «жоден факт ніколи не є повністю незалежним від інших: факти фігурують або як більш-менш пов'язані між собою окремі сигнали, або як система знань, що діє за власними законами. Тому кожен факт упливає на інші факти, і кожна зміна, кожне відкриття впливає на практично безмежну ділянку: розвинута, гармонійна система знань має ту властивість, що кожен новий факт гармонійно змінює всі попередні факти – бодай незначною мірою. Тож кожне нове відкриття – це, властиво, новостворення цілого світу певного мисленневого колективу. Так витворюється механізм усебічно взаємопов'язаних між собою фактів, який зберігає рівновагу завдяки постійним взаємовпливам. Це сплетіння надає «світу фактів» надійної стійкості і викликає враження непорушної дійсності, самостійного існування певного світу» [2, с. 156–157].

Розрізняють поняття об'єктивного і наукового факту. Під об'єктивним фактом прийнято розуміти деяку подію, явище, фрагмент реальності, які складають об'єкт людської діяльності або пізнання. Науковий факт – це відображення об'єктивного факту в людській свідомості, тобто його опис за допомогою певної мови. Наукові факти є основою теоретичних конструкцій, які були б без них неможливі. Як одиничне явище або подія, факт пов'язаний різноманітними відносинами з іншими фактами, тому наукове пізнання по можливості формує повне уявлення про факт з усіма відносинами і зв'язками. Сукупність наукових фактів становить науковий опис. Науковий факт невіддільний від мови, якою він виражається, і, отже, від термінів, у якості яких виступають поняття. Вже на рівні опису має місце елементарне узагальнення про те, що зроблено перший крок на шляху включення наукового факту до складу тієї чи іншої теоретичної системи [3, с. 383]. Як зауважує

В. Петрушенко, «науковий факт – подія або явище дійсності, зафіксовані засобами, що викликають довіру науки та описані за допомогою наукових понять або категорій» [4, с. 390].

У науці об'єкт дослідження розкривається як сукупність наукових фактів, тобто наукових описів його фрагментів, складових. Під науковим фактом розуміють певну форму знання, більш-менш логічно оброблений факт, тобто ту сторону або частину дійсності, що перетворилася на об'єкт дослідження і уточнена суб'єктом пізнання за допомогою засобів виміру, опису тощо. Науковий факт – це відображена у висловлюванні реальність. Взагалі, будь що стає науковим фактом лише тоді, коли воно зафіксоване тим або іншим прийнятним у даній науці способом (протокольний запис у вигляді висловлювань або формул, фотографія, магнітофонний запис тощо) [5, с. 57].

Будь-який факт науки має багатомірну (у гносеологічному значенні) структуру, у якій можна виділити чотири шари: 1) об'єктивну сторону (реальні процеси, події, структури, які є похідною основою для фіксації пізнавального результату, що називається фактом); 2) інформаційну складову (інформаційні посередники, які забезпечують передачу інформації від джерела до адресату – засобу фіксації факту); 3) практичну детермінацію факту (зумовленість факту певними якісними і кількісними можливостями спостереження, вимірювання й експерименту); 4) когнітивну детермінацію факту (залежність способів фіксації та інтерпретації фактів від системи похідних абстракцій теорії, теоретичних схем, психологічних установлень тощо) [5, с. 57–58].

Водночас, як слушно зауважує А. Костін, спільними (родовими) характеристиками наукового факту є реальність, конкретність і одиничність, а спеціальними – повторюваність (можливість відтворення факту будь-яким дослідником, яка є релевантною щодо критерію інтерсуб'єктивності наукового знання), описання за допомогою деякої штучної або природної мови тощо [6, с. 9]. Також на його думку, актуальною сьогодні є проблема неоднозначної інтерпретації самого поняття факт, який розуміють у декількох значеннях, а саме, як: – певний фраг-

мент реальності, який став предметом наукового дослідження; – результат наукового пізнання на емпіричному рівні дослідження; – якийсь чуттєвий образ конкретної події, що складається у дослідника в процесі пізнання на емпіричному рівні дослідження і фіксується в особливого роду пропозиції. Це, як зазначає автор, безпосередньо пов'язано з характерною для сучасних концепцій невизначеністю в аспекті детермінації суб'єкт-об'єктних характеристик наукового факту, що виступає як об'єкт пізнання в його класичному філософському розумінні, або ж, навпаки, як феномен, похідний від діяльності суб'єкта, що пізнає [6, с. 9–10].

Отже, науковим фактам властиві певні ознаки, які виокремлюють їх серед інших видів фактів. Щодо наукових фактів, які мають місце у податковому праві, то потрібно звернути увагу на наступне. У попередніх наших дослідженнях ми акцентували увагу на тому, що сучасне податкове право України володіє власним понятійно-категоріальним апаратом [7]. Водночас, визначивши та розглянувши фундаментальні поняття і категорії податкового права, можемо стверджувати про об'ємність та складність вітчизняного податкового права. В даному випадку наукові факти засновані на використанні широкого методологічного інструментарію, проведенні опитування респондентів щодо їх розуміння податкового права та його понятійно-категоріального апарату, використанні наявних статистичних даних, всебічному аналізі понять, категорій і термінів податкового права, таких як: податкові правовідносини, податково-правові норми, юридичні факти, відповідальність за порушення податкового законодавства України тощо. Отже, науковий факт у податковому праві – це подія або явище податково-правової дійсності, які узагальнені за допомогою належних наукових засобів, що визнані у науковому середовищі, та визначені (зафіксовані) за допомогою мовного опису з використанням понять і категорій податкового права, що, в більшості, закріплені у термінах та їх дефініціях.

Однак із науковими фактами не потрібно ототожнювати факти юридичні. Зауважено, що юридичні факти – різновид соціальних фактів.

Це явища об'єктивної реальності, відображені в специфічній ідеальній системі – законодавстві [8, с. 11]. Також потрібно зазначити, що соціальний факт розуміють як: 1) стан соціальної дійсності (або подія, що сталась), не залежний від дослідника; 2) елементарну компоненту системи соціального знання (одиниця обґрунтування, доказу чи спростування в системі наукової аргументації), отриману шляхом опису окремих фрагментів соціальної дійсності в певному строго визначеному просторово-часовому інтервалі [9, с. 418].

Сьогодні у науковій літературі можна зустріти достатньо розмаїте трактування поняття «юридичний факт» як на загальнотеоретичному, так і на галузевому рівнях. Зокрема, усталеним серед теоретиків права є твердження про те, що юридичні факти є передбаченою нормами права конкретною обставиною (подією, дією, станом), котра є підставою для настання певних юридичних наслідків. Здебільшого це виникнення, зміна та припинення правовідносин [10, с. 409]. У теорії права виокремлюють ознаки, які притаманні юридичним фактам: 1) за змістом юридичні факти є реальними явищами дійсності, їм притаманна конкретність та індивідуальність; 2) юридичними фактами виступають лише ті обставини, що так чи інакше стосуються прав та інтересів суспільства, держави, індивідів тощо, а тому потребують правової регламентації; 3) юридичні факти прямо передбачаються нормами права; 4) юридичні факти об'єктивовані, виражені зовні; 5) юридичні факти викликають передбачені законом правові наслідки [11, с. 492–493].

Юридичні факти в механізмі правового регулювання виконують свою головну роль – забезпечують виникнення, зміну і припинення правових відносин. Вони створюють перехід від загальної моделі прав і обов'язків, зафіксованої в юридичній нормі, до конкретної, що втілюється у правовідносини. Однак у різних галузях права реалізація цієї головної функції залежить від специфіки інших юридичних фактів відповідної галузі права, що має враховуватися у правотворчій та правозастосовній діяльності. Відмінності в галузевому відображенні юридичних фактів дають змогу по-різному визначати їх мі-

ще в механізмі правового регулювання, що певним чином має зазначатись у відповідних нормах законодавства та у процесі локального нормативного регулювання [12, с. 8].

Як зауважує В. Баландіна, в теорії юридичної фактології для кращого розуміння сутності як матеріальної, так і ідеальної сторони юридичного факту, виділяються окремо ознаки його ідеальної та матеріальної сторін. На її думку, лише єдність цих сторін може відображати природу і сутність поняття «юридичний факт». Зазначене є актуальним і для податкового права. Юридичні факти у її розумінні – це «конкретні життєві обставини реальної дійсності, визначені в нормах права, з якими пов'язують виникнення, зміну чи припинення податкових правовідносин, а також виникнення певних прав та обов'язків у їх суб'єктів» [13, с. 28]. Своєю чергою, Н. Хатнюк юридичні факти характеризує за загальними та спеціальними ознаками. На її думку, загальні ознаки юридичних фактів у податковому праві характеризують особливості прояву юридичних фактів у податкових правовідносинах, а спеціальні – характеризують юридичні факти лише в певних випадках виникнення окремих податкових правовідносин [14, с. 110–111]. Отже, характерним для юридичних фактів у податковому праві є те, що вони: 1) закріплені в нормах податкового законодавства України; 2) впливають на виникнення, зміну та припинення податкових правовідносин; 3) сприяють настанню певних прав та обов'язків для суб'єктів податкових правовідносин тощо [7, с. 197]. Водночас слід зауважити, що наявності юридичних фактів у податковому праві сприяє сукупність об'єктивних (настання певних явищ, які виникли не з волі суб'єкта податкових правовідносин, однак які створили для нього конкретні наслідки) та суб'єктивних (правомірність та неправомірність діянь суб'єкта податкових правовідносин; наявність у суб'єкта податкових правовідносин обов'язку щодо сплати податків, зборів, платежів; наявність матеріальних та процесуальних обставин; тривалість діяльності суб'єкта податкових правовідносин тощо) ознак.

Як зазначає А. Чувакова, правильне закріплення юридичних фактів у гіпотезах юри-

дичних норм є одним із завдань, які стоять перед правотворчими органами під час розроблення нормативно-правових актів. Повне, точне і достовірне встановлення юридичних фактів – це необхідна передумова для застосування правових норм. Встановлюючи норми права, законодавець повинен виділити юридичні факти серед соціальних обставин і відобразити в нормах чинного законодавства. Неточне виділення юридичних фактів, неправильна їх правова оцінка призводить до того, що одним обставинам не надають належного значення, а інші, навпаки, набувають невластивих їм якостей [15, с. 96–97]. Слід зауважити, що у вітчизняному податковому законодавстві мають місце податково-правові норми, в яких гіпотези узагалі відсутні. Однак, ми вважаємо, що це викликано тим, що такі податково-правові норми реалізуються під час діяльності конкретних суб'єктів податкових правовідносин, визначених у ст.ст. 17, 19-1, 19-2, 20, 21 Податкового кодексу України, «яка і є тією умовою, що створює необхідність керуватися вимогами податково-правових норм, адресованих цим суб'єктам» [7, с. 216].

Як слушно зазначає І. Турко, хоча поняття «факт» широко застосовується у науці, водночас між науковим і юридичним фактом немає повної аналогії. Однак їх схожість полягає в тому, що науковий факт є посередньою ланкою між науковою теорією й об'єктивним світом, а юридичний факт – ланкою між правом і суспільними відносинами [16, с. 127]. Своєю чергою, В. Баландіна, зауважує, що «науковий факт існує самостійно та незалежно від дійсності, оскільки відображає результат осмисленої реальності. Проте юридичний факт, навпаки, нерозривно пов'язаний та залежить від дійсності, яка і є його матеріальною основою» [13, с. 17]. Вважаємо, що зазначене можна застосувати і до сфери податкового права.

Висновки. Узагальнюючи, зауважимо, що у податковому праві в основі розуміння понять «науковий факт» та «юридичний факт» закладено як загальнотеоретичні, так і галузеві підходи. Отже, їх спільним поняттєвим підґрунтям є розуміння факту у значенні як те, що вже зроблене, вчинене. Водночас науковим фактом стає

належно визнаний та зафіксований науковий результат (узагальнення) дослідження об'єкта податково-правової дійсності чи явища за допомогою певних засобів, які характерні для науки (статистичні дані, опитування респондентів тощо). На противагу науковому факту, юридичний факт у податковому праві, як правило, вважається вже передбаченими в податковому законодавстві обставинами чи явищами, які впливають на виникнення, зміну або припинення податкових правовідносин. Тобто науковий факт потребує свого утвердження як такого, що відбувся, перш ніж буде визнаний як факт науковий. Щодо юридичного факту, то, навпаки, – у податковому законодавстві закріплено обставини, які потребують свого застосування до суб'єкта податкових правовідносин, для того, щоб настав юридичний факт.

Література

1. Кун'ч З.Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 848 с.
2. Флєк Л. Як постає та розвивається науковий факт. Вступ до вчення про мисленнєвий стиль і мисленнєвий колектив / пер. з нім. Стефанії Пташник. Чернівці: Книги – XXI, 2019. 216 с.
3. Философский словарь / под ред И.Т. Фролова. 4-е изд. Москва: Политиздат, 1981. 445 с.
4. Петрушенко В.Л. Філософія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. закладів освіти III–IV рівнів акредитації. 2-е вид., виправл. і допов. Київ: Каравела; Львів: Новий світ-2000, 2002. 544 с.
5. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. Київ: ВІРА-Р, 1999. 506 с.
6. Костин А.А. Научный факт как феномен когнитивной активности: автореф. ... дисс. канд. филос. наук: спец. 09.00.01. Самара, 2008. 20 с.
7. Баїк О.І. Понятійно-категоріальний апарат податкового права України: теоретико-правове дослідження: монографія. Львів: Вид-во Львівська політехніка. 360 с.
8. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве. Москва: Юридическая литература, 1984. 144 с.

9. Пилипенко В. Факт соціальний. *Соціологічна енциклопедія* / укладач В.Г. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.

10. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид. Київ: Алерта, 2016. 528 с.

11. Сухонос В.В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 536 с.

12. Кикоть Г.В. Юридичні факти в системі правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2006. 19 с.

13. Баландіна В.Г. Юридичні факти в податковому праві: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07; Державний науково-дослідний інститут МВС України. Київ, 2009. 232 с.

14. Хатнюк Н.С. Юридичний факт як підстава виникнення податкових правовідносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 1. С. 107–111.

15. Чувакова А.М. Юридические факты, фактические составы и их дефекты: монографія. Одесса: Феникс, 2009. 112 с.

16. Турко І.І. До питання про правове розуміння юридичних фактів як підстав виникнення трудових правовідносин. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 127–130.

References

1. Kun'ch Z.J. Universal'nyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy. Ternopil': Navchal'na knyga – Bogdan, 2007. 848 s.
2. Fljek L. Jak postaje ta rozvyvajet'sja naukovyj fakt. Vstup do vchennja pro myslennjevyj styl' i myslennjevyj kolektiv / per. z nim. Stefanii' Ptashnyk. Chernivci: Knygy – ННІ, 2019. 216 s.
3. Filsofskij slovar' / pod red I.T. Frolova. 4-е изд. Moskva: Politizdat, 1981. 445 s.
4. Petrushenko V.L. Filosofija: kurs lekcij: navch. posib. dlja stud. vyssh. zakladiv osvity III–IV rivniv akredytacii'. 2-е vyd., vypravl. i dopov. Kyi'v: Karavela; L'viv: Novyj svit-2000, 2002. 544 s.
5. Gusarjev S.D., Tyhomirov O.D. Jurydychna deontologija. Kyi'v: VIRA-R, 1999. 506 s.

6. Kostin A.A. Nauchnyj fakt kak fenomen kognitivnoj aktivnosti: avtoref. ... diss. kand. filos. nauk: spec. 09.00.01. Samara, 2008. 20 s.

7. Bai'k O.I. Ponjatijno-kategorial'nyj aparat podatkovogo prava Ukrai'ny: teoretyko-pravove doslidzhennja: monografija. L'viv: Vyd-vo L'vivs'ka politehnika. 360 s.

8. Isakov V.B. Juridicheskie fakty v sovetskom prave. Moskva: Juridicheskaja literatura, 1984. 144 s.

9. Pylypenko V. Fakt social'nyj. *Sociologichna encyklopedija / ukladach V.G. Gorodjanenko*. Kyi'v: Akademvydav, 2008. 456 s.

10. Skakun O.F. Teorija prava i derzhavy: pidruchnyk. 4-te vyd. Kyi'v: Alerta, 2016. 528 s.

11. Suhonos V.V. Teorija derzhavy i prava: navch. posib. Sumy: VTD «Universytets'ka knyga», 2005. 536 s.

12. Kykot' G.V. Jurydychni fakty v systemi pravovidnosyn: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.01; Nacional'na akademija nauk Ukrai'-

ny, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korec'kogo. Kyi'v, 2006. 19 s.

13. Balandina V.G. Jurydychni fakty v podatkovomu pravi: dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.07; Derzhavnyj naukovy-doslidnyj instytut MVS Ukrai'ny. Kyi'v, 2009. 232 s.

14. Hatnjuk N.S. Jurydychnyj fakt jak pidstava vynyknennja podatkovykh pravovidnosyn. *Aktual'ni problemy vitchyznjanoi' jursprudencii'*. 2016. № 6. T. 1. S. 107–111.

15. Chuvakova A.M. Juridicheskie fakty, fakticheskie sostavy i ih defekty: monografija. Odessa: Feniks, 2009. 112 s.

16. Turko I.I. Do pytannja pro pravove rozuminnja jurydychnykh faktiv jak pidstav vynyknennja trudovykh pravovidnosyn. *Pravo i suspil'stvo*. 2013. № 6. S. 127–130.

**SCIENTIFIC AND LEGAL FACTS IN TAX LAW:
THE RELATION CONCEPTS**

Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
Kniazia Romana str., 1, 79005, Lviv, Ukraine
E-mail: bayik.oksana@gmail.com

Purpose: analyze the relation between the concepts «scientific fact» and «legal fact». **Methods:** analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction, concretization, generalization. **Results:** the author's conclusions about the similarity and difference between the concepts of «scientific fact» and «legal fact» in tax law, definition of their peculiarities. **Discussion:** general theoretical approaches to the understanding of the concepts of «scientific fact» and «legal fact» were clarified, which became the basis for explaining the essence of these concepts to tax law.

The article analyzed the definition of the term «fact», which underlies the understanding of such concepts as «scientific fact» and «legal fact», as well as their features. It is noted that scientific facts are characterized by certain features that distinguish them from other types of facts. Concerning the scientific facts that take place in tax law, it is emphasized that the current tax law of Ukraine has its own conceptual and categorical apparatus. The scientific facts of tax law are based on the use of extensive methodological tools, use of available statistical data, comprehensive analysis of concepts, categories and terms of tax law, such as: tax relations, tax rules, legal facts, responsibility for violation of tax legislation of Ukraine, etc. It is noted that scientific facts do not need to be equated with legal facts. At the same time, it should be noted that the existence of legal facts in tax law contributes to a combination of objective and subjective features.

The author concluded that in the tax law the basis of understanding of the concepts of «scientific fact» and «legal fact» is laid both general and industry approaches. Their common conceptual basis is to understand fact in meaning as what has already been done. It is a scientific fact that the scientific result (generalization) of the study of the object of tax and legal reality or phenomenon by means of certain means characteristic of science (statistical data, interviewing of the respondents, etc.) becomes duly recognized and recorded. Contrary to a scientific fact, a legal fact in tax law is generally considered to be circumstances or phenomena already provided for in tax law that affect the occurrence, alteration or termination of a tax relationship. That is, a scientific fact needs to be asserted as having occurred before it is recognized as scientific. It is concluded that the tax law is based on the understanding of the concepts of «scientific fact» and «legal fact» laid both general and industry approaches.

Keywords: scientific fact; tax legislation; tax law; fact; legal fact.